

ΒΙΒΛΙΟΝ ΠΕΜΠΤΟΝ

ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΙΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΡΩΤΟΝ

Η ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΙΣ ΕΝ ΓΑΛΛΙΑ — ΜΟΝΤΕΣΚΙΟΣ, ΡΟΥΣΣΩ.

Ἐπανάστασις καλεῖται συνήθως ἐν τῇ νεωτέρᾳ ἱστορίᾳ ἡ ἰσχυρὰ ἐκείνη κίνησις καὶ ἀναστάτωσις τῶν πνευμάτων, τελικὸν τῆς ὁποίας συμπέρασμα ὑπῆρξεν ἡ κοινωνικὴ καὶ πολιτικὴ μεταβολή, ἐν Γαλλίᾳ τὸ πρῶτον, ἀλλ' ἤτις ὑπερβῆσα τὰ γαλλικὰ σύνορα, διεδόθη ἀνὰ πᾶσαν τὴν Εὐρώπην, ἀνατρέπουσα καὶ μεταμορφοῦσα τὸν κόσμον τοῦ παρελθόντος, νέαν δὲ ἐγκαινίζουσα τάξιν πραγμάτων ἐν τῷ βίῳ τῆς ἀνθρωπότητος. Ἡ ἐπανάστασις αὕτη, ἀπὸ μακροῦ χρόνου ἐγκυμονοῦμένη καὶ ὑποθαλλομένη, ἀπεκαλύπτετο ὑπὸ τὴν ὀριστικὴν αὐτῆς ἐμφάνειαν περὶ τὰ τέλη τοῦ δεκάτου ὀγδόου αἰῶνος, ὡς ἡ ἐπίσημος ἀνακήρυξις νέου δικαίου, συνδῶν τῷ ὁποίῳ ἐμελλον νὰ διαρρυθμισθῶσι καὶ νὰ ὀργανωθῶσιν αἱ ποικίλαι ἠθικαὶ καὶ πολιτικαὶ σχέσεις τῆς κοινωνίας. Ὡςτε ἤρξατο ἀποκαλύπτουσα τὸν κυριαρχικὸν λόγον καὶ τὴν μέλλουσαν αὐτῆς δράσιν ἐν τῇ ἱστορίᾳ; Ἀφ' ἧς στιγμῆς ὁ Μικχιαδέλλης, ἐξεχειρόμενος κατὰ τῆς πολιτικῆς θεωρίας τοῦ μέσου αἰῶνος, ἀνεκάλει εἰς τὴν ζωὴν τὰ εἰδωλα τῆς ἀρχαιότητος, ἀφ' ἧς στιγμῆς ὁ Λούθηρος ἀνηγόρευε τὸν λόγον, τὸ προσωπικὸν κριτήριον πάντων τῶν πραγμάτων, ὡς θεμελιῶδες δόγμα ἐν τῷ κόσμῳ τοῦ πνεύματος, ὁ δὲ Οὐγὼν Γρότιος, ὑπὸ τὰς αὐτὰς ἀρχάς, ἀνεκήρυττε βάσιν τῆς κοινωνίας καὶ ἀφετηρίαν αὐτῆς τὴν ἐλευθέραν βούλησιν τοῦ ἀτόμου, οὕτω δὲ νέον δίκαιον διετυποῦτο καὶ ἐνεκαίνιζετο, δσημέραι μεταγγιζόμενον ἀπὸ τῶν βιβλίων τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς θεωρίας εἰς τὴν συνείδησιν τῆς κοινωνίας καὶ τῆς ἀνθρωπότητος, ἡ ἐπανάστασις ἦτο ἤδη τετελεσμένη, καὶ μόνον ἀπητεῖτο ἐξωτερικὴ τις ἀφορμὴ πρὸς πλήρη αὐτῆς ἀποκάλυψιν καὶ πραγμάτωσιν. Τὸ νέον τοῦτο δίκαιον ἐβασίζετο ἐπὶ τῆς ἐλευθερίας, τῆς ἰσότητος καὶ κοινωνικότητος τοῦ ἀτό-

μου, γενεσιουργῶν ἀρχῶν, ἐχουσῶν τὰς ρίζας αὐτῶν ἐν αὐτῇ τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει, ἐξελισσομένων δὲ ἐν τῇ ἱστορικῇ ἐξελίξει τοῦ πνεύματος. Παγκόσμιον δίκαιον ὄν, οὔτε προσωπικὸν μόνον ἦτο ἢ δίκαιον ἰδιαιτέρας τάξεως, ὡς ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Ἀνατολῇ, οὔτε μιᾶς πόλεως, φυλῆς ἢ ἔθνους, ὡς ἐν Ἑλλάδι καὶ Ρώμῃ, οὔτε τοῦ ἰσχυροτέρου, ὡς ἦτο τὸ ἀρχαῖον γερμανικὸν δίκαιον, οὔτε ἐκ τοῦ ἄλλου κόσμου, ὡς ἦτο τὸ κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα ἰσχύον χριστιανικὸν δίκαιον, ἀλλ' ἦτο δίκαιον κατ' ἐξοχὴν ἀνθρώπινον, ἔχον τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ ἐν τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει καὶ συνειδήσει, ἀνευ διακρίσεως ἀτόμου, φυλῆς ἢ ἔθνους. Καὶ ἡ νέα αὕτη περὶ δικαίου θεωρία, ἀφορῶσα οὐχὶ εἰς τὸ ἐθνικὸν δίκαιον τῶν λαῶν, ἀλλὰ τὸ ἰδεώδες δίκαιον, τὸ ἐκ τῶν αἰώνιων νόμων ἀπορρέον, ἀπεκαλύπτετο κατ' ἐξοχὴν διὰ τῆς κοινωνικῆς συνθήκης, βασιζομένης ἐπὶ τῆς ἐλευθέρως βουλήσεως τοῦ ἀτόμου, εἰς πολιτικὴν κοινωνίαν εἰσερχομένου. Οὕτως ἀνηγορεύετο ὡς καθολικὴ ἀρχὴ ἐν τῇ ἐπιστήμῃ ἡ ἐλευθέρως βούλησις, εἰς τὴν καταστρεπτικὴν τῆς ὁποίας δύναμιν ἔμελλον νὰ ὑποκύψωσιν ἅπαντα τὰ τέως καθεστῶτα, καθ' ἣν στιγμὴν ὁ θαίμων τῆς μεταβολῆς, καταλαμβάνων τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα, ἀπὸ τοῦ ὑψηλοῦ ὄρους τῆς σκέψεως καὶ τῆς ιδέας, ἐδείκνυεν αὐτῷ νέον κόσμον, ξένους γοητευτικοὺς ὀρίζοντας ἀγνώστων χωρῶν, πρὸς τὴν κτῆσιν τῶν ὁποίων ἐβάδιζεν, ἀλλ' ὤφειλε νὰ διέλθῃ διὰ προσευχῆς καὶ νηστείας, διὰ ποικίλων περιπετειῶν καὶ δοκιμασίας.

Ὁ κόσμος τοῦ πνεύματος εἶνε πληρεστέρα ἐξέλιξις διὰ τῆς ἱστορίας τοῦ φυσικοῦ κόσμου. Καθὼς δὲ ἡ σύγχρονος γεωλογικὴ κατάστασις εἶνε τὸ συμπέρασμα μακρῶν ἐπαναστάσεων καὶ ἀλλοιώσεων μέχρι τῆς ὀριστικῆς αὐτοῦ διαμορφώσεως, οὕτω καὶ ἐν τῇ νῦν φυσιολογικῇ καταστάσει τοῦ κόσμου τοῦ πνεύματος ἔπρεπε νὰ ἐπέλθωσι ποικίλαι μεταβολαὶ καὶ ἐξελίξεις, μέχρι τῆς συγχρόνου αὐτοῦ διαμορφώσεως· ποιά τις καταστροφὴ τοῦ φυσικοῦ ἢ ἠθικοῦ καθεστῶτος· εἶνε κατ' ἀνάγκην ἡ ἀφρηρία παντὸς νέου κόσμου· ὁ ἀνθρώπινος λόγος δὲν εἶνε πάντοτε ὁ κυρίαρχος τῶν ἡμετέρων πράξεων, οὐδ' ἡ ἐλευθέρως βούλησις τῶν ἀτόμων καὶ τῶν λαῶν, παραφερομένων συνήθως ἐκ τῶν ἐλατηρίων τοῦ πάθους καὶ τοῦ συμφέροντος. Ἄτινα ἀντιτίθενται εἰς τὴν ἐγκυμονουμένην νέαν ιδέαν. Ἐντεῦθεν ἡ ἐπαναστάσις εἶνε φυσικὸς καὶ ἠθικὸς νόμος, ἀναπόφευκτος ἐν τῇ μορφώσει τοῦ καθολικοῦ παντὸς, ἀναπτύσσουσα ἀγνώστους ὀρίζοντας, καὶ ἐγκαινίζουσα νέα ἰδεώδη ἐν τῷ βίῳ τοῦ πνεύματος.

Εἶπον ὅτι τὸ νέον τοῦτο δίκαιον, τὸ σχὸν τὴν ὀριστικὴν αὐτοῦ ἐξέλιξιν καὶ ἀποκάλυψιν διὰ τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως, ἦτο ἀληθῶς νέον, οὐδέποτε μέχρι τῆς στιγμῆς ἐκείνης διατυπωθὲν ἐν τῇ ἐπιστήμῃ καὶ ἐν τῇ ἱστορίᾳ δίκαιον, ἀπόρροια τῆς ἐλευθέρως βουλήσεως, ὡς τὸ ἀπεκάλ-

λεσεν ὁ πρῶτος αὐτοῦ θεωρητικὸς Οὐγὼν Γρότιος· καὶ τὸ δίκαιον τοῦτο, τείνον γὰ μεταβάλλη τὴν φύσιν τῆς κοινωνίας, διὰ τῆς νέας διαλεκτικῆς αὐτοῦ ἐδίδεν ἰσχυρὰν ὠθησιν εἰς τὴν σταδιοδρομίαν τῆς ἱστορίας, εἰς τὴν νέαν σκέψιν τῶν πνευμάτων, εἰς τὴν ἐπανάστασιν.

Ἡ ἀρχαία κοινωνία ἐδοκίμαζετο ἐπὶ τοῦ προνομίου καὶ τῆς διακρίσεως ἢ διακρίσις τῶν τάξεων, ὁ διχασμὸς τῶν κοινωνικῶν ὁμάδων, αἱ ἀντιθέσεις καὶ ἡ δυσπιστία τῶν λαῶν ἀπετέλουν τὸ ἰδιωτικὸν καὶ δημόσιον αὐτῶν δίκαιον. Οὐδέποτε ἡ κοινωνία ἐκείνη ὑψώθη εἰς τὴν ἀληθῆ περιωπὴν τοῦ ἀνθρωπίνου προορισμοῦ· αἱ ἐλεύθεραι πολιτεῖαι τῆς ἀρχαιότητος ἦσαν αὐτῆραὶ ἀριστοκρατικαί, ἀποκλείουσαι πάντα ξένον καὶ βασιζόμεναι ἐπὶ τῆς δουλείας, οὔτε δ' ἐν Ἀθήναις, οὔτε ἐν Ρώμῃ, ταῖς δύο κοσμοπολιτικωτέραις πολιτείαις τῆς ἀρχαιότητος, ὑπῆρξε ποτὲ πάλῃ καθολικωτέρων κοινωνικῶν συμφερόντων, ἀλλ' αὐτὸ τοῦτο, πάλῃ συμφερόντων τάξεως, ζητούσης ν' ἀνατρέψῃ τὴν καθεστηκυῖαν, ἐπὶ ἰδίᾳ ὠφελείᾳ, ἤμισα δ' ἀποβλεπούσης εἰς καθολικὰ ἰδεώδη ἢ συμφέροντα τῆς κοινωνίας. Πᾶν τοῦναντίον ἐν τούτοις συμβαίνει ἐν τῇ νέᾳ κοινωνίᾳ· ἀφοῦ δ' ὀρίζων τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος ηὔρυνθη κατὰ τοὺς τελευταίους αἰῶνας, συνελήφθη δ' ἔκτοτε πληρέστερον ἡ ἀνθρωπίνη ἰδέα, ἀνευ διακρίσεως φυλῆς ἢ ἔθνους, ριζικὴ ἐπανάστασις ἦτο ἐπόμενον ἐπίσης γὰρ ἐπέλθη ἐν ταῖς ἀπόψεις τῆς κοινωνίας καὶ τῆς πολιτείας καὶ τοῦ συνδέοντος αὐτὰς δικαίου, ἐπανάστασις, ἣτις ἀνατρέπουσα τὸν νόμον καὶ τοὺς ψευδεῖς θεοὺς τοῦ παρελθόντος, ἔθετε τὰς βάσεις τοῦ νέου κοινωνικοῦ οἰκοδομήματος, στηριζομένου οὐχὶ ἐπὶ τῆς διακρίσεως καὶ τῆς διακρίσεως, ἀλλ' ἐπὶ τῆς ἐνότητος καὶ τῆς ἀλληλεγγύης τοῦ νέου τούτου ἱστορικοῦ νόμου, ὅστις διασπῶν πάντα ἔθνικὸν καὶ κοινωνικὸν φραγμὸν, συνέδεε τοὺς λαοὺς ἐπὶ τὸ αὐτὸ ἐν τῇ μεγάλῃ δράσει τῆς ἱστορίας. Ἡ νεωτέρα κοινωνία εἶνε τὸ συμπέρασμα εὐρείας ἱστορικῆς κινήσεως, ριζικόν, ὅπως μία γεωλογικὴ ἀλλοίωσις τοῦ πλανήτου εἶνε ἡ συνέπειαι μακρῶν ἐπαναστάσεων καὶ κλονισμῶν, μεταβάλλοντων αὐτὴν καὶ κατ' ἐπιφάνειαν καὶ κατ' οὐσίαν· αἱ κοινωνικαὶ τάξεις, ἡ διαίρεσις τῶν λαῶν, αἱ θρησκευτικαὶ διαστάσεις, οἱ ψευδεῖς οὔτοι θεοὶ ἀποιχομένου βίου, ἐκλείπουσι, καὶ νέον δίκαιον, νέα θρησκεία, καὶ νέος πνευματικὸς ὀρίζων ἀναπτύσσονται ἐν τῇ ὁδοιπορίᾳ τῆς ἀνθρωπότητος. Ἡ παράδοσις καὶ ἡ σχολαστικὴ ἐρμηνεία, τὸ αὐτὸς ἔφα, οὐδὲν ἔχουσι κῦρος ἐν τῇ ἐπιστήμῃ· τὴν ἀστρολογίαν, τὴν ἀλχημίαν καὶ τὰς θρησκευτικὰς προλήψεις διεδέχθη ἡ ἀστρονομία, ἡ χημεία, ἡ δὲ διὰ τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν ἐπανάστασις ἐπήνεγκεν ἐπανάστασιν ἐν τῇ σκέψει· ἡ φιλοσοφία εἶνε αὐθυπόστατος πνευματικὴ δύναμις, οὐχὶ δὲ θεραπαινὶς τῆς θεολογίας· ἡ δὲ πολιτεία τὸ ἄκρον ἄκρον τῆς κοινωνικῆς ἐργασίας καὶ συνειδήσεως τοῦ ἀνθρώπου, οὐχὶ δὲ θεσμὸς τις, ἐλέφ θεοῦ ὑφιστάμενος, καὶ ἡ κυριαρχία μεταβιβάσθη ἀπὸ τοῦ

βασιλείω; καὶ τῶν προνομιοῦχων τάξεων εἰς τὴν εὐρεῖαν ἰδέαν τοῦ λαοῦ, τοῦ μεγάλου τούτου παράγοντος τῶν νεωτέρων χρόνων.

Ἄπασαι αἱ προηγούμεναι ἐπαναστάσεις τῆς ἱστορίας, εἶπεν ὁ Ἑγγελος, ἀπέδλεπον εἰς τοπικὰ μᾶλλον συμφέροντα, ἢ εἰς καθολικοὺς σκοπούς· πρώτη ἡ γαλλικὴ ἐπαζήτησε καὶ μεταρρυθμίτη τὸν κόσμον· αἱ ἑσχαίαι αὐτῆς, καθερῶς κοσμοπολιτικαί, ὀρμηθεῖται ἀπὸ τῆς μεγάλης ἀρχῆς τῆς ἐνότητος καὶ ἀλληλεγγύης τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, ἀπέδλεπον εἰς τὴν μεταρρύθμισιν καὶ τὴν ἀναγέννησιν τοῦ ἀνθρώπου, ἠθικοῦ καὶ πνευματικοῦ ὄντος, ὑπερτέρου τόπου καὶ χρόνου· ὅταν ἡ ἐπαναστάσις αὕτη, ἐν τινι τῶν κρισιμωτάτων στιγμῶν, ἔστη εἰς τὸ ὑψιστον σημεῖον τῆς ἱστορικῆς αὐτῆς ἀπακαλύψεως, πρώτην ἔσχε σκέψιν νὰ διατυπώσῃ τὸ νέον κοινωνικὸν σύμβολον τῆς ἀνθρωπότητος. Ἦτο τοῦτο ἡ ἀπὸ τοῦ βήματος τῆς γαλλικῆς συνελεύσεως ἐπίσημος διακήρυξις τῶν δικαιῶν τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ πολίτου, ἡ χειραφεσία τῆς συνειδήσεως· καὶ ἡ προκήρυξις αὕτη καθίστατο μετ' ἄλλοιαν τὸ εὐαγγέλιον τῆς εὐρωπαϊκῆς κοινωνίας.

Εἶπον προηγουμένως τίνας λόγους ἔνεκα ἡ Μεταρρύθμισις, εἰ καὶ ἐν Γερμανίᾳ τελεσθεῖσα, ἔφερε κατ' ὁλοκληρίαν εὐρωπαϊκὸν τύπον· τοῦτ' αὐτὸ ρητέον ἤδη καὶ περὶ τῆς ἐν Γαλλίᾳ μεταβολῆς. Οὐδαμοῦ τῆς Εὐρώπης ὑπῆρχε προσφορώτερον ἔδαφος πρὸς ἐπανάστασιν· ἀπὸ πολλῶν αἰῶνων τελέσασα τὴν πολιτικὴν αὐτῆς ἐνότητα ἡ Γαλλία, κατέστη ἐν τῶν ἰσχυροτάτων κρατῶν, μεγίστην ἐξασκοῦν ἐπὶ τῶν ὑπαθέσων τῆς Εὐρώπης δύναμιν. Κοσμοπολιτικὴ γλῶσσα, κατενοουμένη ἐξίσου ἐν τῇ αἰθουρῇ τοῦ εὐγενοῦς, ἐν τῷ σπουδαστηρίῳ τοῦ λογίου, ἢ ἐν τῷ γραφείῳ τοῦ ἐμπόρου, ἡ γαλλικὴ, κατέστη ἡ μᾶλλον κατανοουμένη ἐκ τῶν γλωσσῶν τῆς Εὐρώπης. Ὅ,τι δὲ παλλάκις εἶπεν εἰς τῶν μεγίστων ποιητῶν τῆς Γαλλίας, ἐκθειάζων τοὺς Παρισίους τοῦ δεκάτου ἐνάτου αἰῶνος, ὡς τὴν πρωτεύουσαν τῆς ἀνθρωπότητος, ὡς τὴν Ρώμην τῶν νεωτέρων χρόνων, τοῦτ' αὐτὸ ἰσχύει καὶ περὶ τῶν Παρισίων τοῦ παρελθόντος αἰῶνος, ὅτι ἀπὸ Λουδοβίκου τοῦ δεκάτου τετάρτου καὶ τοῦ Βολταίρου ἐθεωροῦντο μητρόπολις τῆς εὐρωπαϊκῆς κοινωνίας, τὸ πνευματικώτατον πᾶσης πνευματικῆς ἐπιστημότητος, ἡ πόλις ἡ δίδουσα τὸν τόνον ἐν παντί, καὶ ἡ ὡς ἐκ τούτου δυναμένη καὶ συντελέσῃ εἰς τὴν εὐχερεστέρην διάδοσιν πᾶσης ἐφευρέσεως καὶ πάσης ἰδέας.

Τὰ προῖμα τῆς ἐπαναστάσεως ἠδύνατό τις νὰ παρατηρήσῃ ἤδη ἐν ἀπέταις ταῖς σφαιραῖς τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς κοινωνίας, ἐκδηλούμενα καὶ ἐν Γαλλίᾳ καὶ ἐν Εὐρώπῃ. Ἄπαντα τὰ μεγάλα πνεύματα διαμαρτυρόμενα ἔρχονται εἰς ρῆξιν πρὸς τὸ καθεστὸς, προαγγέλλοντα νέαν τάξιν πραγμάτων, ἐν ἣ κατὰ προεφήτευσεν ὁ ἐκ Νεαπόλεως φιλόσοφος Ἰωάννης Βέρος, οἱ τίμιοι καὶ ἀγαθοὶ ἄνθρωποι ἔμελλον νὰ καταστῶσιν οἱ κύριοι, αὕτη δὲ θεὰ ἦτο ἡ ἀληθὴς φυσικὴ δημοκρατία, πρὸς σχηματι-

σμών τῆς ὁποίας ἀπὸ αἰῶνων ἤδη εἰργάζετο ἡ πρόνοια. Ἡ Ἰταλία, ἡ Ἀγγλία, ἡ Γερμανία δὲν ἀπολείπονται κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἦττον τῆς μεταρρυθμιστικῆς ταύτης κινήσεως, ἐν τῇ ἐπιστήμῃ, ἐν τῇ κοινωνίᾳ, ἐν τῇ πολιτείᾳ· ἡ δὲ βραβεία Ἀμερικὴ δίδει τὸ σύνθημα τῆς χειραφετικῆς ταύτης, ἀποσπασμένη τῆς μητροπόλεως.

Ἀλλὰ κατ' ἐξοχὴν ἡ μεγάλη κίνησις ἐκδηλοῦται ἐν Γαλλίᾳ ἀπὸ τῶν πρώτων ἡμερῶν τοῦ δεκάτου ὀγδόου αἰῶνος· ὁ μέγας βασιλεὺς, ὁ βασιλεὺς Ἡλίας, ἡ ὅπως ἄλλως ἐκάλουν αὐτὸν οἱ κόλακες, τοῦ ὁποίου ἐν μόνον εὐνοῦν βλέμμα ἦρκει γὰρ παραγάγῃ ἕνα τοῦλάχιστον Ρακίνον, καθὰ ἔγραψεν ὁ Delille, ἀσέθητεν, ἐν χάριτι τῶν ὑπηκόων του, καταλείπων βαθύτατα ἕλην τῆς παρακμῆς καὶ τῆς πτώσεως τῆς Γαλλίας. Διὰ τοῦ συστήματος τῆς κηδεμονίας εἶχε κατορθώσει ν' ἀπομακρύνῃ πᾶσαν ζωτικότητα καὶ καρποφορίαν τοῦ γαλλικοῦ πνεύματος, τὸ ὅποιον πρὸ ὀλίγου ἔτι εἶχε παραγάγει τὴν μεγάλην ἐκείνην τοῦ δεκάτου ὀγδόου αἰῶνος κίνησιν, ἀστόχως ἀποδοθεῖσαν εἰς τὸν Λουδοβίκον δέκατον τέταρτον, ἐνῶ τῆς γενναίας ταύτης πνευματικῆς βλαστήσεως αἱ ρίζαι πρέπει νὰ ζητηθῶσιν εἰς τὴν ἐπίδρασιν τῆς προηγουμένης γενεᾶς καὶ ἐλευθερωτέρας πολιτικῆς, καθὰ τασούτον ὁρθῶς ἀπέδειξεν ὁ Buckle ¹⁾. Οὐδεὶς ἐτόλμα, ζῶντος καὶ θανόντος τοῦ μονάρχου, νὰ ἐπικρίνῃ τὸ πνευματοκτόνον αὐτοῦ σύστημα. Ἐλαφροὶ τινες ἐν τῷ Τηλεμάχῳ ὑπαινυγμοὶ τοῦ Φενελῶνος, ἔρριψαν αὐτὸν εἰς τὴν βασιλικὴν δυσμένειαν· ὅταν δὲ ἔτη τινα μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Λουδοβίκου, ὁ Ἀββαξ Σαμπιέρρος, ἐν τινι συγγράμματι αὐτοῦ, φέροντι τὸν παράδοξον τίτλον Πολυσυνουσία, ἐν ᾧ διετύπου τὸ θέμα τῆς κλωνικῆς εἰρήνης, ἐτόλμα νὰ διακρισθητῆσιν τὰ ἐπὶ τῆς ὀξυῆς δικκνώματα τοῦ μεγάλου βασιλέως, ἐδιώκετο ἐπισήμως ἀπὸ τῶν τάξεων τῆς γαλλικῆς ἀκαδημείας ὡς κακόβουλος ἀνατροπεύς ἀνακρισθητήτου ἱστορικοῦ μεγαλείου.

Οὗτος ὁ Ἀββαξ Σαμπιέρρος εἶνε ἅμα εἰς τῶν πρώτων συγγραφέων, οἵτινες ἐζήτησαν ν' ἀνοίξωσι νέους ὀρίζοντας ἐν τῇ πολιτικῇ ἐπιστήμῃ, προαγγέλλοντες τὴν κατακνέον ἐν τῇ ἱστορίᾳ πνεῦμα. Ἐν τῷ μνημονευθέντι αὐτοῦ συγγράμματι ἐζήτει εὐρείας πολιτικὰς μεταρρυθμίσεις, ἀλλὰ κατ' ἐξοχὴν ἐκεῖνο, τὸ ὅποιον κατέστησεν αὐτὸν ἀθάνατον, εἶνε τὸ σχέδιον τῆς αἰωνίας εἰρήνης, ὃ, περ προηγουμένως, κατὰ τὰ ὑπομνήματα τοῦ Sully, ἐσκέπτετο νὰ ἀποκαταστήσῃ ἐν Εὐρώπῃ Ἑρῆκος ὁ τέταρτος. Δὲν ἀναλύω τὰ ραντάσματὰ τῆς πολιτικῆς ἰδεολογίας τοῦ ἀγαθοῦ Ἀββαξ· ὃ, τι παρατηρῶ μόνον εἶνε, ὅτι τὸ ἐπαναστατικὸν τοῦτο βιβλίον ἦτο σημεῖον τοῦ νέου πνεύματος, τὸ ὅποιον ἀρξάμενον ἀπὸ τῶν ποιητικῶν χιμαριῶν τοῦ Φενελῶνος καὶ τοῦ Σαμπιέρρου, ἔπελλε μετὰ τινὰ χρόνον νὰ καταλήξῃ εἰς τὴν μεγάλην πραγματικότητα τοῦ 1789.

¹⁾ History of Civilisation in England.

Ἐπὶ τὰ ἔχνη ταῦτα, οἱ μὲν τολμηρότεροι, οἱ δὲ μάλλον ἐπιφυλακτικοί, ἤρξαντο βαίνοντες οἱ μεγάλοι συγγραφεῖς τοῦ δεκάτου ὀγδοῦ αἰῶνος ἐν Γαλλίᾳ. Ὁ Μαρκήσιος d' Argenson, ἀπὸ μεταρρυθμιστικοῦ πνεύματος ἐρμώμενος, γράφει τὰς «Πικρατηρήσεις περὶ τῆς γαλλικῆς κυβερνήσεως,» ἐνθὰ ὑπὸ κεκαλυμμένην τὴν φράσιν ζητεῖ ἀθημοτικὴν διοίκησιν ὑπὸ τὴν βασιλικὴν αὐθεντίαν, ἐπικρίνων μετὰ πικρίας τὴν συγκεντρωτικὴν κυβέρνησιν τῆς πατρίδος του, ἐπιτιθέμενος κατὰ τῆς ἀριστοκρατίας τοῦ γένους, εὐγενῆς αὐτοῦ, καὶ ἐπικαλούμενος τὴν ἐλευθερίαν ὡς τὴν ἀσφάλειαν τοῦ θρόνου καὶ τὴν ἐγγύησιν τῆς τάξεως.

Ἦσαν συντηρητικοὶ οὗτοι πρὸ τῆς ἀρχομένης ἤδη ἐπαναστάσεως. Αὐτῇ, ἐν τῷ πνευματικῷ κόσμῳ τὸ πρῶτον, ἐκπροσωπεῖται ἰδίως διὰ τῆς φιλοσοφίας, τῆς γνωστῆς ὑπὸ τὸ ὄνομα Ἐγκυκλοπαιδείας. Ἡ νέα αὕτη δύναμις, κατὰ πρῶτον τοσοῦτον τολμηρὰ παρισταμένη ἐπὶ τοῦ θεάτρου τῆς ἱστορίας, τοσοῦτον ἰσχυρὰ, τοσοῦτον ἐπιβάλλουσα, δεσπόζει ἀμέσως τῶν πνευμάτων. Ἄνδρες ἐξοχοὶ καθίστανται οἱ σηματοφόροι τῆς σημαίνουμένης μεταβολῆς· μετὰ πρωτοφανοῦς ἐπιτυχίας δανειζόμενοι τὴν γλῶσσαν καὶ τὴν ἔκφρασιν τῶν εὐρειῶν κοινωνικῶν τάξεων, εἰσδύουσιν εἰς τὴν συνείδησιν αὐτῶν, ἀνατρέπουσι τὰ καθεστῶτα, καὶ μετ' ὀλίγον ἐπιφέρουσι τελείαν ἐπανάστασιν. Ὅσον οὗτοι καὶ ἂν ἀπεπλανήθησαν πολλάκις, ἐν τῇ θερμότητι σφοδροῦ ἀγῶνος ὑπερβάντες τὰ ἐσκαμμένα, ὅσον καὶ ἂν κατεχράσθησαν τὴν δύναμιν αὐτῶν καὶ τὴν ἐπιστήμην, ἧτις ποτὲ δὲν πρέπει νὰ καθίσταται ὄργανον τῶν συμφερόντων κόμματος, ἐν τούτοις δυσχερῶς θὰ παρκαγνωρισθῶσιν αἱ μεγάλαι αὐτῶν ὑπηρεσίαι πρὸς τὴν ἐπιστήμην καὶ τὴν ἐλευθερίαν. Ἡ Ἐγκυκλοπαιδεία, ὁ Diderot, ὁ d'Alembert, ὁ Lamettrie, ὁ Βολταῖρος, ὁ Ρουσσώ, καὶ οἱ μετ' αὐτῶν ἐπίλεκτοι τῆς ἐπιστήμης, εἶχον παρκαπλενηθῆ ἐν πολλοῖς περὶ τὴν ἀναζήτησιν τῆς ἀληθείας, πλέον δὲ ἢ ἀπαξ ὑπομιμνήσκουσι τοὺς σοφιστὰς τῆς ἀρχαιότητος· ἀλλ' ἡ ἐπελθοῦσα ἐπανάστασις ἀφείλεται κατ' ἐξοχὴν εἰς αὐτοὺς, χειραφετήσασκας τὸ ἀνθρώπινον γένος ἀπὸ τῶν προλήψεων καὶ τῆς ἀγνοίας, καὶ ὀδηγήσαντας αὐτὸ εἰς τὸ φῶς τῆς ἡμέρας, ἔστω πολλάκις οὐχὶ διὰ τῶν γνησίων τρίβων τῆς ἐπιστήμης. Ἦσαν οὗτοι, κατὰ τὴν ζωηρὰν ῥῆσιν τοῦ Malesherbes, ἐν τῷ μέσῳ τοῦ διεσπαρμένου δημοσίου, ὅ,τι ἦσαν ἐν τῷ μέσῳ τοῦ συνηθροισμένου λαοῦ οἱ ῥήτορες τῶν Ἀθηναίων καὶ τῆς Ρώμης¹⁾· ἡ δύναμις τοῦ λόγου ἦτο ἡ μόνη αὐτῶν ἰσχὺς καὶ τὸ μόνον ὄπλον· ἀλλ' ἡ δύναμις αὕτη, εἰ καὶ μὴ ὑποστηριζομένη ὑπὸ τῆς λόγῃ καὶ τοῦ τηλεβόλου, ἐπήνεργεν ἐπανάστασιν, ἀνέτρεψε θρόνους καὶ βωμοὺς, καὶ ἀπεκάλυψε τὸ νέαν δίκαιον τῆς ἀνθρωπότητος καὶ τῆς ἱστορίας.

Πρώτιστος πάντων ἦτο ὁ Βολταῖρος, ὁ ἀληθὴς βασιλεὺς τοῦ δεκάτου
1). Discours de réception (1775).

ἀγδδίου αἰῶνος. Οὐδέποτε τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα ἐπέδειξε τὴν δύναμιν αὐτοῦ ἐντελέστερον, ὅσον παρὰ τῷ ἀνθρώπῳ τούτῳ· ἐγκυκλοπαιδικότερος τῶν συγχρόνων του, ποιητής, φιλόσοφος, ἱστορικός, κριτικός, ἀλλὰ πρὸ παντὸς μεταρρυθμιστής, ἐκπροσωπεῖ τὴν ἐπανάστασιν, καθ' ἅπασάν αὐτῆς τὴν σημασίαν. Φίλος τῶν αὐτῶν καὶ τῶν βασιλέων, ἀλλ' οὐδέποτε παρασυρθεὶς εἰς ἐνίσχυσιν τῶν συμφερόντων των, διεκρίθη κατ' ἐξοχὴν ὡς ὑπέρμαχος τῆς δικαιοσύνης, καὶ ὡς ἀπόστολος τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς χειραφεσίας τῶν λαῶν. Ἡ πολεμικὴ αὐτοῦ ἰδίως κατὰ τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ καθεστῶτος ἐπήνεγκεν ἐξοχὰ ἀποτελέσματα, ὑπὸ τὴν ἀδυσώπητον αὐτοῦ εἰρωνείαν καταβλήθέντος τελέως τοῦ κύρους τῆς ἐκκλησίας. Ἐν ἅπασιν τοῖς ἔργοις αὐτοῦ διαπνέει τὸ νεωτεριστικὸν πνεῦμα τοῦ αἰῶνος. Πολεμεῖ τὸν ὑφισταμένον κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἡττον ἐπὶ τῶν ἡμερῶν τοῦ θεσμοῦ τῆς δουλείας, ὑψοῖ ἔντονον φωνὴν κατὰ τῆς βαρβαρότητος τῆς ποινικῆς δικονομίας, κατὰ τῶν ἰσχυουσῶν ἔτι βατάνων ἐν τῇ ποινικῇ νομοθεσίᾳ, κατὰ τῆς ποινῆς τοῦ θανάτου, ζητεῖ τὴν μεταρρύθμισιν τῶν φυλακῶν, τὴν ἀνυλογίαν μεταξὺ ἀδικημάτων καὶ ποινῶν, ὑπερασπίζεσθαι τὴν ἐλευθερίαν τοῦ τύπου, μάχεσθαι κατὰ τῆς μισαλλοδοξίας καὶ τῆς ἀναμίξεως τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἀρχῆς εἰς τὰ τῆς πολιτείας, καὶ ἀνυγορεύει ἀνώτατον κοινωνικὸν δόγμα τὴν ἐλευθερίαν τῆς συνειδήσεως καὶ τὴν χειραφεσίαν τῆς ἐπιστήμης. Σπανίως ὁ κόσμος ἠκροάσθη γενναιοτέρως καὶ ὑψηλοτέρως φωνῆς· ἀληθῶς, ἄνευ δισταγμοῦ δύναται τις νὰ εἴπῃ, ὅτι ἐν τῇ ἐξόχῳ αὐτοῦ φυσιογνωμίᾳ ἐξεπροσωπήθη ἡ ἰδέα τῆς ἀνθρωπότητος.

Ὡς πολιτειολόγος ὁ Βολταῖρος οὐδὲν ἔγραψεν ἰδίον, διακεκριμένον σύστημα· οὐχ ἡττον πολλαχοῦ τῶν συγγραμμάτων του, ἐν οἷς καὶ πολιτικαὶ παρατηρήσεις καὶ σκέψεις, ὑπάρχουσι διεσπαρμέναι αἰ περὶ δικαίου καὶ πολιτείας θεωρίαι τοῦ μεταρρυθμιστοῦ. Εἰ καὶ κατ' ἀρχὴν μὴ πολεμήσας τὸν θεσμόν τῆς ἀπολύτου μοναρχίας, ἐνεκα προσωπικῶν λόγων, οὐχ ἡττον, εὐκαιρίας δοθείσης, μετ' ἐνθουσιασμοῦ λαλεῖ περὶ τῶν ἐλευθέρων πολιτειῶν τῆς Ὀλλανδίας καὶ τῆς Ἑλβετίας, καὶ ἐν τῷ θεάματι τῶν πολιτικῶν ἐλευθεριῶν τῆς Ἀγγλίας ὁμολογεῖ τὴν ὑπεροχὴν αὐτῆς ἐπὶ τῶν ἄλλων πολιτειῶν τῆς Εὐρώπης. «Τὸ ἀγγλικὸν ἔθνος, λέγει, εἶνε τὸ μόνον ἐπὶ τῆς γῆς κατορθώσας νὰ κανονίσῃ τὴν δύναμιν τῶν βασιλέων, ἀνθιστάμενον εἰς αὐτὴν, καὶ τὸ ὅποτον, διὰ μυρίων προσπαθειῶν, ἱδρυσεν ἐπὶ τέλους τὴν σώφρονα ἐκείνην κυβέρνησιν, ἐν ἣ ὁ ἡγεμὼν, παντοδύναμος ὢν νὰ πράξῃ τὸ ἀγαθόν, ἔχει τὰς χεῖρας δεδευμένους πρὸς τὸ κακόν, οἱ μεγιστάνες εἶνε μεγάλοι ἄνευ αὐθαδείας καὶ ἄνευ ὑποταλῶν, ὁ δὲ λαὸς συμμετέχει τῆς ἐξουσίας ἄνευ συγχύσεως.»¹⁾

¹⁾ Ἐν τῇ εἰκόνι ταύτῃ ἀποτυποῦται ἡ ἀγγλικὴ πολιτεία, ἣν κατὰ πρῶ-

1) Lettres sur les Anglais—Sur le parlement.

τον δ Βολταίρος ἐγνώρισε ἡ Γαλλία, ὅπως καὶ τὸν Σαίξπηρον, τὰ δύο ταῦτα ἐντελέστατα προϊόντα τοῦ ἀγγλικοῦ πνεύματος. Ἀλλὰ τὴν σκιαγραφίαν ταύτην ἔμελλε ν' ἀναπτύξῃ εἰς τέλειον πολιτικὸν σύστημα ἕτερος, μεταρρυθμιστὴς ὡς αὐτὸς καὶ τοῦ καθεστῶτος πολέμιος, μεγίστας δὲ προσενεγκῶν ὑπηρεσίας εἰς τὴν ἐπιστήμην καὶ τὴν κοινωνίαν, καὶ εἰς τὸ πνεῦμα τοῦ ὁποίου ἔμελλε ν' ἀφιερωθῇ τὸ ἀκόλουθον τοῦ Βολταίρου ἐπίγραμμα: «Τὸ ἀνθρώπινον γένος εἶχεν ἀπολέσει τὰ ἱστορικὰ δικαιώματά του» ὁ Μοντέσκιος τὰ ἀποκατέστησεν εἰς αὐτὰ ἐκ νέου.»

Ἐν τῷ πρώτῳ τῶν ἔργων του, ταῖς «Περσικαῖς Ἐπιστολαῖς», ὑπὸ τὸν πέπλον τῆς σατύρας ἐπεχείρησε τὴν αὐστηρὰν κριτικὴν τοῦ ὑφισταμένου τότε ἐν Εὐρώπῃ κοινωνικοῦ καὶ πολιτικοῦ καθεστῶτος, ἐν δὲ τῷ ἑτέρῳ, ἱστορικοπολιτικῷ συγγράμματι, «Παρατηρήσεις περὶ τοῦ μεγάλου καὶ τῆς πτώσεως τῶν Ρωμίων», κατ' ἀπομίμησιν τῶν περὶ τοῦ Τίτου Λιβίου πρώτων δεκάδων τοῦ Μακιαβέλλη γεγραμμένων, ἐναζητεῖ ἐν τῇ ρωμαϊκῇ πολιτείᾳ τοὺς διέποντας τὴν ἱστορίαν νόμους. Ἀλλὰ ταῦτα πάντα ἦσαν προοίμια τοῦ μέλλοντος ἔργου του καὶ τοῦ πολιτικοῦ ἐκείνου συστήματος, τὸ ὁποῖον ὑπὸ τὸ «Πνεῦμα τῶν Νόμων» ἀπεκάλυψε νέας τρίβους, μεγίστην σχὸν ἐπίδρασιν ἐντὸς καὶ ἐκτὸς τῆς Γαλλίας.

Οἱ νόμοι, ἐν τῇ εὐρυτάτῃ αὐτῶν σημασίᾳ, εἶνε αἱ ἀναγκαῖαι σχέσεις, αἱ ἀπὸ τῆς φύσεως τῶν πραγμάτων ἀπορρέουσαι» καὶ ἐν τῇ ἐννοίᾳ ταύτῃ ἅπαντα τὰ ὄντα ἔχουσι τοὺς νόμους των: ἡ θεότης ἔχει τοὺς νόμους της· ὁ ὕλικός κόσμος ἔχει τοὺς νόμους του· τὰ ἀνώτερα τοῦ ἀνθρώπου πνεύματα ἔχουσι τοὺς νόμους των· τὰ ζῶα ἔχουσι τοὺς νόμους των· ὁ ἀνθρώπος ἔχει τοὺς νόμους του. Ἀλλὰ πρὸ πάντων τούτων τῶν νόμων ὑπῆρξαν οἱ φυσικοὶ νόμοι, ἀπορρέοντες ἀπὸ τῆς ἡμετέρας φύσεως, πρὸς τελείαν τῶν ὁποίων κατανόησιν ἀπαιτεῖται ἡ μελέτη τοῦ ἀνθρώπου πρὸ τοῦ σχηματισμοῦ τῶν κοινωνιῶν. Ὁ ἀνθρώπος, ἐν τῇ φυσικῇ αὐτοῦ καταστάσει, κατέχεται τὸ μὲν ὑπὸ τοῦ αἰσθήματος τῆς ἀσθενείας ἑαυτοῦ καὶ τοῦ φόβου, τὸ δὲ ὑπὸ τοῦ αἰσθήματος τῶν ἀναγκῶν ἑτέρου φυσικοῦ νόμου, ἐμπνέοντος αὐτὸν εἰς τὴν ἀναζήτησιν τροφῆς. Καὶ ὁ μὲν φόβος ἐξαναγκάζει τοὺς ἀνθρώπους νὰ φεύγωσιν ἀλλήλους, ἀλλὰ τὰ σημεῖα τοῦ ἀμοιβαίου φόβου τοὺς ὑποχρεοῦσιν ἀμέσως εἰς προσέγγισιν, ἐν ᾗ ὑπάρχει τις εὐχαρίστησις, καὶ κατ' ἐξοχὴν ἐκείνη, ἣν αἰσθάνονται τὰ δύο ἀντίθετα φύλα. Οὕτως οἱ ἀνθρώποι, ἐξαναγκαζόμενοι ὑπὸ τῶν διαφόρων τούτων αἰσθημάτων, εἰσέρχονται εἰς κοινωνίαν, ἐν ᾗ ἀπολλῶσι τὸ αἰσθημα τῆς ἀδυναμίας· ἡ μεταξὺ αὐτῶν ὑφισταμένη τέως ἰσότης παύει, καὶ ἡ κατάστασις τοῦ πολέμου ἄρχεται. Ἐν τῇ νέᾳ δὲ ταύτῃ καταστάσει ἐκαστὴ κοινωνία αἰσθάνεται τὴν δύναμιν αὐτῆς, ὅπερ παράγει τὴν ἐμπόλεμον κατάστασιν μεταξὺ τῶν ἐθνῶν. Ἐπίσης οἱ ἰδιῶται ἄρχονται αἰσθάνομενοι τὴν ἰσχὺν αὐτῶν, τείνοντες νὰ στρέψωσιν εἰς ἴδιον ὄφελος τὰ ἐκ

τῆς κοινωνίας ταύτης προσόντα, ὅ, περ συνεπάγεται ἐπίσης κατάστασιν ἀλληλομαχίας, πρὸς ἀπκλαγὴν ἀπὸ τῆς ὁποίας οἱ ἄνθρωποι θέτουσι νόμους καὶ σχηματίζουσι κυβερνήσεις ¹⁾.

Νόμος καθόλου εἶνε ὁ ἀνθρώπινος λόγος, καθ' ὅσον κυβερνᾷ ὅλους τοὺς λαοὺς τῆς γῆς· οἱ πολιτικοὶ καὶ ἀστικοὶ νόμοι ἐκάστου ἔθνους πρέπει νὰ ἦνε αἱ ἰδιαιτέρας περιστάσεις, ἐφ' ὧν ἐφαρμόζεται ὁ ἀνθρώπινος οὗτος λόγος· πρέπει δὲ νὰ ἦνε ἀνάλογοι πρὸς τὸν λαόν, ὑφ' οὗ ἐτέθησαν, καὶ νὰ σχετίζωνται πρὸς τὴν φύσιν καὶ τὴν ἀρχὴν τῆς κυβερνήσεως· ὡσαύτως δὲ καὶ πρὸς τὴν φυσικὴν κατάστασιν τοῦ τόπου. Οὕτω διάφοροι εἶνε οἱ νόμοι ἐν ψυχρῷ, θερμῷ, ἢ συγκεκριασμένῳ κλίματι, ποικίλλοντες ἀναλόγως τῆς ποιότητος τοῦ ἐδάφους, τῆς θέσεως αὐτοῦ καὶ τοῦ μεγέθους καὶ τοῦ καθόλου τρόπου, τῶν ἠθῶν καὶ τῶν τάξεων τῶν λαῶν τούτων, ἐνθα θέλουσι τεθῆ οἱ νόμοι, καὶ ἅτινα πάντα ἀποτελοῦσι τὸ ὑπὸ τοῦ συγγραφέως καλούμενον **Πνεῦμα τῶν Νόμων**.

Τρία εἶδη ὑπάρχουσι κυβερνήσεως: τὸ δημοκρατικόν, τὸ μοναρχικόν, τὸ δεσποτικόν. Καὶ δημοκρατικόν μὲν εἶνε ἐκεῖνο, ἐν ᾧ τὴν ἀνωτάτην ἀρχὴν ἔχει ὁ λαὸς ἐν σώματι, ἢ μερὶς μόνον τοῦ λαοῦ· μοναρχικόν δ' ἐκεῖνο, ἐνθα κυβερνᾷ εἰς κατὰ σταθεροὺς καὶ ὠρισμένους νόμους, ἐνᾷ ἐν τῇ δεσποτικῇ κυβερνήσει εἰς μόνος, ἀνευ νόμων καὶ ἀνευ ὄρων παρασύρει τὰ πάντα διὰ τῆς βουλήσεως αὐτοῦ καὶ τῶν ἰδιοτροπιῶν. Οὕτω δημοκρατία μὲν λέγεται, ὅπότεν ὁ λαὸς ἐν σώματι ἐκπροσωπεῖ τὴν ὑπερτάτην ἀρχὴν, ἀριστοκρατία, ὅπότεν ἡ ἀρχὴ αὕτη διατελεῖ ἐν χερσὶν ὀλίγων, ἐνᾷ αὕτη ἐν μὲν τῇ μοναρχικῇ κυβερνήσει ἀπορρέει ἀπὸ τῆς ἰσχύος τοῦ νόμου, ἐν δὲ τῇ δεσποτικῇ ἀπὸ τῆς βουλήσεως τοῦ ἡγεμόνος ²⁾.

Ἐκαστον κυβερνήσεως εἶδος ἔχει ἀνάγκη πρὸς ὑπαρξιν ἰδίας καθολικῆς ἀρχῆς, ἧτις εἶνε ἡ ψυχὴ αὐτῆς, καὶ δι' ἧς ἐνεργεῖ αὕτη: Καὶ ἐν μὲν τῇ δημοκρατικῇ ἀρχῇ εἶνε ἡ ἀρετὴ· ἐν τῇ ἀριστοκρατικῇ ἡ μετριότης, ἐν τῇ μοναρχικῇ ἡ τιμὴ, καὶ ἐν τῇ δεσποτικῇ κυβερνήσει ὁ φόβος ³⁾.

Ἡ ἀρετὴ εἶνε ἀναγκαίη ἐν τῇ δημοκρατίᾳ, οὐχὶ διότι δὲν ἀπαιτεῖται καὶ παρὰ τοῖς ἄλλοις κυβερνητικοῖς εἶδεσιν, ἀλλὰ διότι δὲν ἀπαιτεῖται μεγάλῃ εὐθύτηι πρὸς συντήρησιν τῆς μοναρχικῆς ἢ τῆς δεσποτικῆς κυβερνήσεως, κανονιζόντων τὰ πάντα, ἐν μὲν τῇ πρώτῃ τῶν νόμων, ἐν δὲ τῇ δευτέρᾳ τοῦ ἡγεμόνος· ἐν δὲ τῇ ἀριστοκρατίᾳ, ἧτις εἶνε εἶδος δημοκρατικῆς κυβερνήσεως, ἡ ἀρετὴ δὲν εἶνε ἀπολύτως ἀναγκαία, τοῦ λαοῦ ἀπέναντι τῆς ἀριστοκρατικῆς τάξεως διατελοῦντος ἐν τῇ αὐτῇ ἀναλογίᾳ τοῦ διὰ τῶν νόμων περιορισμοῦ, ἐν ἧ καὶ ἐν τῇ μοναρχικῇ κυβερνήσει. Λέγων δὲ ἀρετὴν ὁ συγγραφεὺς, ἐννοεῖ οὐχὶ ἠθικὴν ἢ χριστιανικὴν ἀρετὴν, ἀλλὰ πολιτικὴν ἀρετὴν, τὸ ἐλαττήριον τοῦ δημοκρατικοῦ πολιτεύματος,

¹⁾ L. I, ch. I, II, III. ²⁾ L. I ch. III. ³⁾ L. II ch. I, V.

³⁾ L. III, ch. I. VIII.

τουτέστι τὸν ἔρωτα τῆς πατρίδος καὶ τὴν ἰσότητα. Ἄλλ' ἐὰν ἡ ἀρετὴ αὕτη ἐλλείπει, οὔτε φαίνεται δὲ λίαν ἀναγκαία ἐν τῇ μοναρχικῇ κυβερνήσει, ἐν ἣ κυριώταται τάσεις εἶνε αἷ φιλοδοξία ἐν τῇ ἀργίᾳ, ἡ εὐτέλεια ἐν τῇ ἀγερωχίᾳ, ἡ ἐπιθυμία πρὸς πλουτισμὸν ἄνευ ἐργασίας, ἡ ἀποστροφή πρὸς τὴν ἀλήθειαν, ἡ κολακεία, ἡ προδοσία, ἡ ἀπιστία, ἡ ἐγκατάλειψις πάσης ὑποχρεώσεως, ἡ περιφρόνησις τῶν καθηκόντων τοῦ πολίτου, ὁ φόβος πρὸ τῆς ἀρετῆς τοῦ ἡγεμόνος, ἡ ἐκ τῶν ἀδυναμιῶν του ἐλπίς, καὶ πρὸ παντὸς ἡ διηνεκῆς τῆς ἀρετῆς διακωμώδησις, ἡ ἀπαιτεῖται ἑτέρα ἀρχὴ, ἣν ὁ συγγραφεὺς ὀρίζει τιμὴν, καὶ ἣτις εἶνε ἡ πρόληψις ἐκάστου προσώπου καὶ ἐκάστης τάξεως, ἐμπνέουσα τὰς καλλίστας τῶν πράξεων, συνηνωμένη δὲ μετὰ τῆς ἰσχύος τῶν νόμων, ὀδηγεῖ εἰς τὸν σκοπὸν τῆς κυβερνήσεως, ὅπως αὕτη ἡ ἀρετὴ ἐν τῇ δημοκρατίᾳ καὶ τῇ ἀριστοκρατίᾳ. Αὕτη ἡ τιμὴ, ἄγνωστος εἰς τὰ δεσποτικὰ κράτη, κρατεῖ ἐν τοῖς μοναρχικοῖς, ζωοποιῶσα τὸ πολιτικὸν σῶμα, τοὺς νόμους, καὶ αὐτὰς τὰς ἀρετάς ¹⁾).

Ἐὰν ἡ ἀρετὴ εἶνε ἡ ἀρχὴ τῆς δημοκρατικῆς κυβερνήσεως, τῆς δὲ μοναρχικῆς ἡ τιμὴ, ὁ φόβος εἶνε ἡ ἀρχὴ τῆς δεσποτικῆς κυβερνήσεως, οὐδ' εἶνε ἡ ἀρετὴ ἀναγκαία, πολλῶ μᾶλλον ἡ τιμὴ, ἣτις εἶνε καὶ ἐπικύνδυνος. Ἀληθῶς ἄνδρες ἱκανοὶ, ἐκτιμῶντες ἑαυτοὺς, θὰ ἦσαν εἰς κατάστασιν νὰ ἐπαναστατήσωσιν ἐν δεσποτικῇ πολιτείᾳ· πρέπει λοιπὸν ὁ φόβος νὰ καταβάλλῃ πᾶσαν γενναϊότητα καὶ ν' ἀποσβεννύῃ καὶ τὸ ἐλάχιστον αἴσθημα φιλοδοξίας ²⁾).

Τοιαῦται εἶνε αἱ ἀρχαὶ καὶ αἱ ιδιότητες τῶν τριῶν τούτων πρωτίστων κυβερνητικῶν τύπων· ἀλλ' αἱ ἀρχαὶ αὗται, ἐφ' ὧν τὸ πολίτευμα βασίζεται, καὶ ὧν τῆρουμένων, τηρεῖται καὶ τοῦτο ἀκμαῖον, δὲν διατελοῦσιν ἀείποτε ἀναλλοίωτοι. Ἐπέρχονται χρόνοι διαφθορᾶς κοινωνικῆς, ἐπερχομένης συνεπῶς καὶ τῆς διαφθορᾶς τῆς κυβερνήσεως. Οὕτως ἡ διαφθορὰ ἐκάστης κυβερνήσεως ἀρχεται ἀείποτε διὰ τῆς διαφθορᾶς τῆς ζωογονούσης αὐτὴν ἀρχῆς, καὶ ἡ μὲν διαφθορὰ τῆς δημοκρατίας σημαίνεται, ἀπολλυμένου τοῦ πνεύματος τῆς ἐν μέτρῳ ἰσότητος, κεντηγύοντος δὲ τοῦ τῆς ἀκροτάτης, ἐκάστου τείνοντος νὰ καταστῇ ἴσος πρὸς τοὺς ὑπ' αὐτοῦ ἐκλεγομένους· τότε δὲ ὁ λαὸς, μὴ ἀνεχόμενος τὴν ἐξουσίαν, ἣτις εἶνε ἀπόρροια τῆς ἐμπιστοσύνης του, ζητεῖ τὰ πάντα αὐτὸς νὰ πράττῃ, νὰ συζητῇ ἀντὶ τῆς γερουσίας, νὰ ἐκτελῇ ἀντὶ τῶν ἀρχόντων, καὶ ν' ἀπογυμνῶν τοὺς δικαστὰς. Ἐπίσης ἡ ἀριστοκρατία διαφθείρεται, τῆς δυνάμεως τῶν εὐγενῶν καθισταμένης αὐθαρέτου, ἀπολλυμένης δὲ τῆς ἀρετῆς καὶ τῶν κυβερνῶντων καὶ τῶν κυβερνωμένων· ἡ δὲ μοναρχία διαφθείρεται, ὁσέως ὁ ἡγεμὼν, οἰκειοποιούμενος τὰ πάντα, καλεῖ τὴν πολιτείαν εἰς τὴν πρωτεύουσάν του, τὴν πρωτεύουσάν εἰς τὴν αὐλήν του, καὶ τὴν αὐλήν εἰς

¹⁾ L. III ch. I—III. ²⁾ L. III ch. IX.

μόνον τὸ πρόσωπόν του, παρηνωρίζων δὲ τὸ κύρος του, τὴν θέσιν του, τὴν πρὸς τὸν λαόν του ἀγάπην, μεταβάλλει τὴν δικαιοσύνην εἰς ἀυστηρότητα, θέτων, ὡς οἱ Ρωμαῖοι αὐτοκράτορες, κεφαλὴν Μεδούσης ἐπὶ τοῦ στήθους. Καὶ ἐπὶ τέλους, ἡ δεσποτικὴ κυβέρνησις δὲν διαφθείρεται διότι εἶνε κατ' ἑαυτὴν διαφθορὰ, ὑφίσταται δὲ μόνον ἔνεκα περιστάσεων ἔχουσῶν τὸν λόγον αὐτῶν εἰς τὸ κλίμα, εἰς τὸ πνεῦμα τοῦ λαοῦ, εἰς τὴν θρησκείαν, ἢ εἰς τὴν γεωγραφικὴν θέσιν¹⁾.

Πάντες λαλοῦσι περὶ ἐλευθερίας, ἀλλὰ δυσχερέστατος ὁ ὀρισμὸς αὐτῆς²⁾ ἐντεῦθεν καὶ αἰ περὶ τοῦ θέματος τούτου κινδυνώδεις διεκδρομαὶ καὶ παρεπλανήσεις τῶν πολιτειολόγων. Ὁ Μοντέσκιος, ἀναλαμβάνων ἐν τῷ ἐνδεκάτῳ βιβλίῳ τοῦ «Πνεύματος τῶν νόμων» νὰ ὀρίσῃ τὸ θεμέλιον τοῦτο πάσης πολιτείας, ἀναγνωρίζει τὴν δυσχέρειαν τοῦ θέματος. Ἐν τούτοις, τὸ περὶ τῆς ἐλευθερίας βιβλίον τοῦ συγγράμματος κέκτηται μεγίστην ἀξίαν· οὐδέποτε μέχρις αὐτοῦ ἡ ἐλευθερία ἀνελύθη φιλοσοφικώτερον, ἀδὲν ὑπάρχει, παρατηρεῖ, λέξις, λαλοῦσα διαφόρους σημασίας, καὶ συγκινήσασα ἐπὶ τοσοῦτον τὰ πνεύματα, ὅσον ἡ ἐλευθερία. «Ἀληθῶς ἕκαστον ἄτομον, ἕκαστος λαὸς, κατὰ τὰς διαφόρους αὐτοῦ κοινωνικὰς καὶ πολιτικὰς σχέσεις, κατὰ τὴν διάφορον αὐτοῦ ἠθικὴν καὶ ὄλικὴν ἀνάπτυξιν, κατὰ τὴν ἱστορικὴν αὐτοῦ πρόοδον, διαφόρως κατενόησε καὶ ἐπραγματοποίησε τὴν ἐλευθερίαν.» Ἄλλως ἐννοεῖ αὐτὴν ὁ βάρβαρος, ἄλλως ὁ ἐν μοναρχικῇ πολιτείᾳ ζῶν, καὶ ἄλλως ὁ ἐν δημοκρατικῇ, οἱ δὲ συγγραφεῖς παρεσύρθησαν ἐν τῷ κυκλῶνι τούτῳ τῆς θεωρίας καὶ τῆς πραγματικότητος· καὶ ὁ Μοντέσκιος, κατόπιν τοιαύτης συγχύσεως, ἀναλαμβάνει νὰ διατυπώσῃ τὴν πολυθρύλλητον λέξιν διὰ τοῦ ἐξῆς ὀρισμοῦ, ἐν ᾧ ἀληθῶς ἐμπεριλαμβάνεται ἅπαν τὸ πνεῦμα τοῦ «Πνεύματος τῶν Νόμων»: «ἐλευθερία εἶνε τὸ δικαίωμα τοῦ πράττειν πᾶν τὸ ὑπὸ τῶν νόμων ἐπιτρεπόμενον» καὶ ἂν τις τῶν πολιτῶν ἠδύνατο νὰ πράξῃ τὸ ὑπ' αὐτῶν ἀπαγορευόμενον, δὲν θὰ ἦτο πλέον ἐλεύθερος, διότι οἱ ἄλλοι θὰ εἶχον ἐπίσης τὴν ἐξουσίαν ταύτην³⁾.

Μετὰ ταῦτα, ὁ συγγραφεὺς δὲν ἀπόλλυται εἰς ματαίαν θεωρίαν· ἀντὶ τούτων ὀράττεται τῆς εὐκαιρίας νὰ παρέσχη τὴν πλήρη τῆς ἐλευθερίας εἰκόνα ἐν τῇ ἱστορικῇ πραγματικότητι· καὶ εὕρισκει πρόχειρον τοιαύτην· ὑπάρχει ἔθνος, ἔχον ἀντικείμενον τῆς πολιτικῆς αὐτοῦ ὀργανώσεως τὴν ἐλευθερίαν· ὑπὸ τοὺς τύπους τῆς μοναρχίας ὑπολαμβάνει ἐν Ἀγγλίᾳ ἡ δημοκρατία· ταύτην δὲ τὴν εἰκόνα ἐπιχειρεῖ νὰ παρέσχη διὰ τῆς ἀναλύσεως τοῦ ἀγγλικοῦ πολιτεύματος.

Ἐν ἑκάστη πολιτείᾳ ὑπάρχουσι τρία εἶδη ἐξουσιῶν: αἱ νομοθετικὴ, ἡ ἐκτελεστικὴ ἐπὶ τῶν ὑπαθέσεων, τῶν ἐξαρτωμένων ἀπὸ τοῦ δικαίου τῶν ἐθνῶν, καὶ ἡ τῶν τοῦ ἀστικοῦ δικαίου. Ἐν τῇ τριχοτομίᾳ ταύτῃ τῆς

1) L. V Ch. I—X. 2) L. XI Ch. II, III.